

HITZ ELKARTUEN OSAERA ETA IDAZKERA: GOMENDIO- -ARAUAK PRESTATZEKO ERABILI DIREN IRIZPIDEAK

Mikel Zalbide

Hitz elkartuen inguruan Euskaltzaindiak emanak dituen gomendio-arauei buruzko azalpena egitera natorkizue. Batek baino gehiagok esan dit etorri aurretik: “ez zaitetz hasi, mesedez, gauza aspergarriak esaten. Hitz elkartuak bata bestearen ondoren ematen, behintzat, ez hasi. Guztiok aspertuko gaituzu, bestela, eta ordu-erdirako ez duzu inor askorik entzuten izango”. Arrazoi du halakok. Egia baita, izan ere, hitzak eta hitzak bata bestearen ondoren ematea (“hitz elkartu hau loturik idazten da, beste hori marrarekin eta hurrengo hura marra gabe”) gauza elkorra, aspergarria dela berez. Ez nuke, hortaz, hori egin nahi; ez hori bakarrik, behintzat. Besterik merezi du, hasteko, Euskaltzaindiak bere eztei haue-
tan; eta beste begirunea zor zaio, ooren gainetik, bertara bildu den eus-
kalari eta euskaltzale-jendeari.

0. SARRERAKOAK: KONTUOK NOLA DIREN

Eskuartean dugun gomendio-arauen kontu hau egungo egoera honetara nola iritsi den azaldu nahi nizueke, lehen-lehenik, ondoren esango direnak hobeto ulertzeko. Orain dela sei bat urte, Euskaltzaindiko batzorde baten barnean, hitz elkartuen azterketari ekin zitzaion. Elkarketaren kontu hau mundu zabala zela ikusten zen. Hitzak eta esanahiak, eramoldeak eta itzulikak bere baitako baliabideez eratu eta adierazteko aski emankorra gerta daitekeen alor bat dela konturatzten ginen batzordeko guztiok. Aspaldidanik (mende honetan bertan, urrutirago joan gabe, hor daude Azkuek, Lafittek, Orixek eta Villasantek egindako lanak) hainbat euskalari gailenek gogoeta eta azterlan argigarriak eginak zituen hitz-elkarketaz. Askotxo zen, ordea, oraindik azterkizun-edo zegoena. Ikusten zen, gainera, Euskaltzaindiak 1971n hitz elkartuen idazkeraz emandako arauak-edo jende gutxik ezagutzen, eta gutxiagok erabiltzen, zituela oso-osoan. Bazegoen, beraz, gaiari berriro heltzeko komenentzia, premia edo dena delakoa.

Horrela, berariazko batzorde batean hitz-elkarketa behar zen astiaz eta sakontasunez aztertzea erabaki zuen Euskaltzaindiak. Aurrelanik ere

baguenen horretarako eginik. Batez ere bilketa-lana: XVI. mendetik 1960 ingurura arteko testuak arakatu eta ehun bat mila hitz elkartu aukeratuak, jasoak edota begiz joak genituen orduko. Ez ginen, beraz, geuk asmaturiko hitz elkartuez ari izango, euskaldunek liburuetan benetan erabilitakoez baizik. Lagin zabalegia ziren ordea ehun mila inguru hitz elkartu horiek, batzorde-lanean jarduteko. Horien erakuskari bat, hamarhamabost mila aleko erakuskari bat hartu genuen lagin osotik. Eta, erakuskari horri iturburu-balioa emanez, lanean hasi ginen. Lehenengo lana sailkapena egitea izan zen. Hitz elkartuen sailkapenak eta sailkapen-irizpideak, bai atzerri-hizkuntza handietan eta bai etxean bertan, bat baino ondotoxoz gehiago dira ongi dakizuenetz: XIX. mendeko lan teorikoetatik, hizkuntza indoeuropar handietarako prestatu izan diren sailkapenetatik abiaturik alegia, Uhlenbeck-ek eta bestek bere aplikazioak eginak dizkigute euskararen hitz-elkarketa, bere eramolde eta jokabideak, zehazkiro aztertzeke. Horiek kontuan izanik, baina ezinbestean horietara mugatu gabe, atzerriko aztertzaileen eskola-molde berriagoetan ere sortu diren ikuspegiak aintzakotzat hartuz, gutxi gora-behera hamazazpi ataleko sailkapen-modu bat egin genuen. Atal horiek banan-banan aztertzeari ekin genion, azkenik: hitz-elkarte mota bakoitzak zertarako balio zuen edo balio izan zezakeen aztertu genuen batetik; orain ere zer neurritan emankor zen, eta zer neurritan ez, analizatu genuen orobat; erdarazko zer adierazpide euskarara itzultzeko balio zezakeen aztertu genuen orobat; eta idazterakoan bere hitz-junturan agertzen diren hots-topa horietan aldaketarik gertatzen den ala ez ikusi eta aldaketa horiek orain ere bizirik dauden ala behinolako hots-joera batzuen arrasto fosilduak baizik ez diren arakatu genuen.

Hortik etorri zen, azkenean, hitz horiek idazterakoan nola eskribitu behar genituzkeen ikustea: bereiz, aparte idatzi behar genituzke, marraz elkarturik edo biak lotu eta bat eginik. Jende gehienak buruan gordetzen duena azken puntu hau izan ohi da batez ere. Galdetu ere, askotan, horixe galdetzen dizu: hitz elkartuak nola idatzi behar dira? Baina, egia esan behar bada, gure azterketaren xede nagusia ez da izan hitz elkartuak nola idatzi behar diren argitzen saiatzea. Hori ere bai, noski, baina hori azken puntua izan da. Aurretik etorri dira bestelako gogoetak: hitz elkartuok zertarako balio digute?; lehen ez bezalako jardun-esparruetan erabiltzeagatik adierazpide, kontzeptu, gogoeta-molde berri edo ohiz kanpokoak erabili behar baldin baditugu euskaraz, berritasun horiek adierazteko balio al digu hitz-elkarketaren bideak?; balio baldin badigu, nola erabili behar dugu elkarketa hori gauzak eroso, jendeak ententituko dituen moduan, adierazi ahal izateko?

Hori izan da beraz, sei bat urtean, batzorde-lanean egindako azterketa. Hortik etorri ere zen, 1991 inguruan, halako proposamen bat pres-tatu eta proposamen hori Euskaltzaindiaren izenean hainbat pertsonari

pasatzeko asmoa. Ikusten baikenuen batzorde-lanak, onuragarria eta askotan emankorra izanik ere, baduela arrisku bat. Arrisku hori, noski, badakizue zein den: ibili-ibili egin eta, azkenean, geure zilborrari begira bukatzea. Hilabeteak eta urteak lan batean pasa, alegia, eta azkenean geure buruari begira gelditu eta ez konturatzea euskaldungoak, euskara egunero bere lan-tresna arrunt gisa erabili behar duenak, zer-nolako arazoak dituen; ez antzematea batzorde batek ikus ditzakeen edo ikusten dituen kontuen gainetik bestelako eragozpenik ere ba ote dagoen. Proposamen harekin, nolabait ere, egunero euskaraz lanean (ez etxeko alorrean baina bai lanbide-esparru desberdinetan: esan dezagun erakunde-elkarteetan, komunikabideetan, irakasmunduan,...) ari diren profesionalak hitz-elkarketak direla-eta zer-nolako usteak, zer-nolako beharrak, zer-nolako irizpideak dituzten jakin nahi izan zen beraz. Eta horretarako halako galdeketa bat egin zen. Jakina, interesatu posible guztiei ezin genien galdetu: batzorde bat ginen, aldian-aldian biltzen zen batzorde bat, ez egun osoz horretara jarritako lan-taldea. Beraz ezin hasiko ginen milaka eta milaka laguni iritzia eskatzen. Baina 250-300 arteko lagun-sail bati galdera egin zitzaion.

Galdera egindakoan lagun-sail horren barnean, hasteko, euskaltzainak berak zeuden; gero hainbat elkartetan euskalgintzan ari diren pertsonak: eman dezagun argitaletxeetan euskararen orrazketa-ardura dutenak, Administrazioan ari diren itzultzaile edo bestelako teknikariak, irakasmunduan (batez ere Unibertsitatean, horiek izaten baitute hitz elkartuekin harremanik zuzenena) lanean ari diren irakasleak, komunikabideetako profesionalak,.. Horiei egin zitzaion galdera, eta esan zitzaion: "hitz elkartuak direla eta ez direla, Euskaltzaindiari horrelako proposamena egitea merezi lukeela uste dugu. Zer deritzozu zuk: egokia al da proposamena, dagoen bezala, edo aldaketak egin behar lirateke?". Galdeketa horrek, nire ustez, argitasun handia eman zigun. Erantzun, erdiak baino gehiagok erantzun zuten, eta hori bera zerbaiten adierazgarri dela iruditzen zaigu. Honelako galdeketak luze-zabalean egiten direnean, izan ere, nekez lortzen da erdiak baino gehiagok erantzuna txukun bete eta galdeketa-orria atzera bidaltzea. Kasu honetan erantzun-emaileak erdia baino ondotoxoz gehiago izan ziren eta horrek berak bazuen guretzat argibide zuzenik. Galderek iritzi-emaile askoren interesa piztu zuten, inondik ere, eta erantzun gehienak oso argiak izan ziren. Hortik jakin ahal izan zen, esate baterako, hitz elkartuen idazkera-kontua ilun samar zegoela. Emandako erantzunen arabera, izan ere, Euskaltzaindiaren 1971ko arauak erantzun-emaileen erdiak inguruk ezagutzen zituen ongi, ez gehiagok; eta erabili, zeuden-zeudenean erabili, laurdenak inguruk bakarrik. Bestela esanik iritzi-emaileen hiru laurdenek ez zituzten, zehatz-mehatz behintzat, 1971ko arau horiek erabiltzen. Bazegoen beraz informazio-problema bat, desegokitasunen bat edo argitasun-eskasiaren bat.

Galdetu zitzaienean “beharrezkoa al da gai honetaz argibide zehatzagorik izatea, komeni al da Euskaltzaindiak honetaz arau berririk edo gomendiorik ematea?”, erantzuna erabatekoa izan zen: ehuneko laurogeitik gora izan ziren arau edo gomendio argi-zehatzagoren bat behar-beharrezkoa edo (erabat) komenigarria zela erantzun zutenak.

Gero, jakina, proposamen konkretuetara pasatzean berehala ikusi genuen lehendik ere batzordean eztabaidatuak genituen hainbat puntu han zeudela auzigai: ez ginela ametsetan ari. Hitz elkartuen idazkera dela eta ez dela bazegoela, hasteko, *marra bai / marra ez* arazo bat, auzi bat. Diogun bidenabar arazo hori ez dela orain, azken hamar urtean-edo, sortu den auzia; aspaldidanik dator, eta gaur ere bizi-bizirik dago gure artean. Gero ikusiko dugunez, bestalde, hainbat hitz elkartutan badago adostasun zabala: honako hitz elkartu hauek edo horrako horiek bereiz idatzi behar direla esaten dugu gehien-gehienok, eta egin ere hala egiten dugu. Beste era bateko hitz elkartuetan, orobat, egia da gehiengo zabala dela elkarte-modu hori behin eta berriro marrarekin idazten duena. Badago gero elkarte-multzo handi bat, agian handiena, bere baitan bi joera ageri dituena: batzuk marraren alde agertzen dira hitz horiek idazteko orduan eta besteak marrarik gabe idaztearen alde. Bakoitzak bere arrazoiak mahai-gaineratzen ditu. Arrazoi batzuk eta besteak, gero ikusiko dugunez, kontuan hartzekoak dira. Bikoiztasun hau ez da, berriro esan, ez azken hamar urteotako kontua eta ez Arantzazutik honakoa; lehenagotik datorrena da. Eztabaida hori XX. mende osoan bizirik egon da, eta XIX. mendean ere bere zantzuak aurkitzea oso erraza da: bai iparraldean eta bai hegoaldean. Bietarako joerak izan ditugu hortaz gure artean, eta aspaldidanik erroturik daude. Erroak zein aspaldikoak diren jakiteko proba egin nahi lukeenak aski luke, esate baterako, XVII. mendera joan eta batetik Oihenarte eta bestetik Axular hartzea. Oparo eta sistematikoki zerabiltzan marrak Mauleko legegizonak, nabarmenki bakanago Sarako erretoreak.

I. ERABILPEN-EREMUA

Goazen, ordea, egungo gaiari zuzenago heltzera. Zein da hitz elkartuen erabilpen-eremua? Aski zabala, ongi dakizuenez: gure inguruko auzo-erdarena baino ondotoxoz zabalagoa, nolana ere. Hori garrantzitsua da. Ingelesak edo alemanak, dakizuenez, menpekotasunezko izen-elkarketak askoz ugariagoak dituzte frantsesak edo gaztelaniak baino. Euskara, horretan, ingelesaren eta alemanaren bidetik doa. Hala joan izan da bere jitez, bere izaeraz; bere barne-eraketaz halakoa da. *Sunflower* edo *Sonnenblume*-ri euskaldunok *eguzki-lore* deitzea, *book-seller* edo *Buchhändler*-i *liburu-saltzaile*, *heart-breaking* edo *herzzerreißend*-i *bihotz-*

erdiragari, *applewine* edo *Apfelwein*-i *sagardo*, *birdcage* edo *Vogelkäfig*-i *txori-kaiola*, *earthquake* edo *Erdbeben*-i *lurrikara*, *doorkeeper* (*doorward*) edo *Torwart*-i *atezain* eta *cow milk* edo *Kuhmilch*-i *behi-esne* ez da kasualitate itsua. Hitzak eta hitzarteak eratzeko hiru hizkuntzok darabilten jokamolde antzekoaren (ez berberaren) ondorio da hori, lehenik eta behin. Eta jokamolde hori, neurri batean, galtzeko arriskuan dugu euskaldunok: batzuk gehiago eta beste zenbaitek gutxiago, baina guztiok gaude horren arriskuan. Hitz-erabide hori aski antzukurik duten auzo-erdaren (hots, frantses-gaztelanien) eraginez, zenbait kasutan eta inolako beharrik gabe *esne-fabrikatik enpresa lakteora* pasatzen ari garela esan daiteke. Adibide horrekin ulertzen duzue, hala espero dut behintzat, zer esan nahi dudan. Berdin litzateke noski, diodan bidenabar, kasu konkretu honetan *esne-fabrika*-ren ordeztu *esne-enpresa*, *esne-lantegi* edo antzeko beste hitz-moldaera bat aukeratu nahiago izatea: ez gara hitzaz ari, erabideaz baizik.

“Horrek ez du erremediorik. Lehengo *baratzuri-zopa* modukoetan bai, halakoetan hitz-elkarketak funtzionatu izan du; baina orain *programa elektorala* esan beharra dago, *hauteskunde-programa* modukoekin gauza gehiegi konplikatu nahi ez badugu” gogoraziko dit norbaitek. “Gauza berrietarako, *espresio moderno*-etarako, hitz elkartuek ez dute balio; oraingo beharrak asetzeko tresna egokiak baino gehiago museoko piezak dira horiek. Kontura gaitezen *red viaria* (réseau routier)-tik *sare biario*-ra pasatzeak nahikoa eta gehiegi lan sortzen duela (ez dira gutxi erdi-bidean, *sare biaria*-n, eta are *red biaria* hutsean, gelditzen direnak). Zer dela-eta hasi behar dugu orain *bide-sare* (edo, astronomo alemanen *Milchstraße*-ri eutsiz, *esne-bide*) eskatzen?” Esan gabe doa baieztapen horiek ez ditugula osorik ontzat ematen. Duten edo izan dezaketen egi zatiaren ondoan funtsik gabekorik ere askotxo baitute beren baitan. Ikusmolde horri aurre eginez, aitzitik, argi azaltzea komeni da erabide bizia, emankorra dela hitz-elkarketa. Hainbat hitz edo hitzarte berri elkarketa bidez eratzeko euskaldun garbiak (ez, noski, hitz-motel ele-erasanak) ez duela orain ere inolako eragozpenik. Hamarretik hamarrean balio izango ez badigu ere badugu hor bide bat erdarazko hainbat *A de B*, (adib. *lista de candidatos*) edo *Ab** (adib. *concurso fotográfico*) modukoak euskara errazean esateko: *hautagai-zerrenda*, *argazki-lehiaketa*. Bide hori bat dator, gainera, mundu zabalean gogotik hedatu den ingelesak eta beste hainbat hizkuntzak barra-barra darabiltenarekin. Hitz-erabide hori ez da hortaz inolako gauza txiki, arrotz, bitxi. Betiko bide horretatik, ahal den neurrian, jarraitu behar genuke.

Eta ez hori bakarrik: badira hainbat adierazpen-esparru auzo-hizkuntza nagusietan (hots, frantses-gaztelanietan) edo ingeles-alemanetan baino sarriago hitz-elkarketaz eratzen direnak euskaraz. Kasu honetan

ere, auzo-erdara horien edota gainerakoen eraginez galtzen ari gara esapide edo adierazpen horiek hitz-elkarteen bidez emateko gure ohitura: *los padres, los hijos, los tíos, los...* moduko adierazpideetarako euskarak ez du normalean *aitak, semeak* (non eta alabarik tartean ez dagoen), *osabak* (denak gizonetzkoak ez badira behintzat),... hitzetara jo izan. Geure eramolde propioa izan dugu horretarako, mendeetan zehar: *seme-alabak, aita-amak* (*gurasoak* bera ere honela eratu ote den pentsatu izan da), *izeba-osabak; porru-patatak, zeru-lurrak, ogi-ardoak, atze-aurreak, luze-zabalean, ...* modukoak ere geurekasa sortzen ditugu. Beste horrenbeste esan daiteke indargarrizko hitz-elkarteez (*zuzen-zuzenean, barru-barrutik, lasai-lasai egon, ...*), nondik norakoez (*herriz herri, tabernarik taberna, bulegoz bulego,...* eta beste zenbaitez. Horietan ere, ahal den neurrian, ohizko eramoldea gordetzen ahalegindu behar genuke, geure adierazpide jatorra baita eta ez baitaukagu aberastasun hori ezeren izenean hondatzen utzi beharrik. Badago beraz hor ere jardun-esparru bizi bat, zaintzen eta arduraz erabiltzen saiatu behar genukeena.

Ez dugu, ordea, beste puntara joan behar. Ez dugu pentsatu behar, alegia, euskaraz edozer gauza hitz-elkarketaz eman daitekeenik. Are gutxiago hala eman behar denik. Horretan ere punta-mutur batetik bestera pasatzeko tentazioa izan ohi dugu inoiz. Tentazioa izan soilik ez: pasatu ere, batzuetan pasatzen gara. Bide okerra da hori ere, eta hala adierazteko komeni da. Motiboak, gaitzespen honetarako ere, bat baino gehiago dira. Esate baterako, hizkuntzak badituela bere arauak, eta horien arabera zenbait eramoldetan debeku dela hitz-elkarketa erabiltzea. Izen propioekin, adibidez, ezin euskararen jitea bortxatu gabe aspaldidanik *Jesusen Konpainia* esan izan dena orain *Jesus Konpainia* bihur dezakegu. Hori ez da, gugana bizirik heldu den euskarari dagokionean behintzat, izen propiozko hitzarteak eratzeko bidea. Era berean, *Garaziko herria, Pasaiako herritik,...* eredu zaharra alde batera utziaz *Irun hiria, Donostia hiria...* moduan jarduteko sortzen ari zaigun ohiturak zalantza ugari sortzen du. Argi jakin behar dugu, hortaz, zilegi-debekuen arteko mugak non diren; ezin gaitzeko, berriro esan, hitz-elkarketa gure-gurea dugula-eta horren izenean punta batetik bestera pasa. Zilegi-debekuen muga estua baino sarriago, halere, komeni denaren eta ez denaren arteko bide-banatzeko lausoa aurkitu ohi dugu praktikan. Hainbat kasutan, horrela, errazagoa da izen-sintagma eratzeko hizkuntzak bizirik dituen baliabide morfologiko arruntetara jotzea hitz-elkarketan jardutea baino. Adibide xoil bati helduz, egia da hizkuntza gehiegi bihurritu gabe esan litekeela *unibertsitate-soldatak*. Baina kasu gehienetan *unibertsitateko soldatak* esatea errazago eta gozoago gertatuko da. Era berean, Gamarran eratu den industrialdeari hobe izango da seguru asko *Gamarrako industrialdea* deitzea, bide-seinaleetan eta nonahi jartzen hasi garen *Gamarra industrialdea* baino

egokiago jasoko delakoan. Horrelakoetan ere ez dugu, beraz, ezinbestean bide bakarrera, elkarketa-bidera alegia, pasa beharrik.

Hitz elkartuek badute, hortaz, erabilpen-esparru zabala. Berea dute esparru hori, aspaldidanik eta probetxu handiz landua: alferrik galtzen ez genuke utzi behar bide hori. Erdaraz (gaztelaniaz edo frantsesez bereziki) "izena eta izenondoa" datozen kasuetan, ondorioz, ez daukagu itsuitsuan "izena eta izenondoa" eratu beharrik euskaraz. Gorago esan dugunaren haritik, horrela, aspaldidanik *perro ratonero*-ren ordain gisa *arratoi-txakur* erabili izan badugu orain ez daukagu *txakur arratoitar* moduko eredura pasatu beharrik, maizegi (ez justu-justu hitzarte horretan, baina bai kontu ezin halako beste hainbatetan) egiten hasiak garenez. Eredu horretara pasatzeak, gainera, gutxien uste genezakeen kaltea dakarkigu sarri: gure-gurea genuen beste elkarte-mota baten esparruan sartu eta haren balio-indarra ezabatzen hasiak gara dagoeneko, eta goazen bidetik goazela non amaitu behar dugun asmatzen ez da erraza. Igarri duzue, honez gero, zertaz ari naizen: aspaldidanik hitz-elkarte sintetikoetarako erabili den *harri-jasotzaile*, *zerga-biltzaile*, *odol-emaile*, ... eredia horrekin zerikusirik ez duen *talde koordinatzaile*, *batzorde antolatzaile*, *egoera iraultzaile*,... modukoekin desitxuratzen ari gara gutxi-asko. *Harri-jasotzaileak* harriak jasotzen ditu izan ere, *zerga-biltzaileak* zergak biltzen, *odol-emaileak* odola ematen eta abar. Oraingo *talde koordinatzaile* gehienen atzean, aldiz, lautatik hirutan *equipo coordinador* dago, ez *coordinador de equipos*. Gaitzerdi beste erremediorik ez balego: zerk debekatzen digu ordea, frantses-gaztelanien imitatzaile itsu izan behar gorriak ez bada, betiko eramoldera jo eta *koordinazio-talde*, *antolamendu-batzorde*, *iraultza-egoera* (*iraultza-giro*) modukoak sortzea?

Hor ditugu, beraz, hitz elkartuak noiz bai/noiz ez erabili aukeratzeko orduan kontuan hartu beharreko arrazoi-bide nagusiak: batetik hitz-elkarketa euskaldun garbiarentzat erosoagoa dela, errazagoa, samurragoa; geurea dela, horri eutsi egin behar diogula. Bestetik, ordea, horri eustearen izenean ez dugula hasi behar, orain, dena hitz elkartuen zakuan sartzen, hori ere ez baita gure jokaera normala izan. Elkarketaz aparteko beste bideak ere gureak ditugu. Eta zenbait gauzatan, erabide berrietan, guretzat lehendik arrotz izan diren baina azken mendeotan etxekotzen ari zaizkigun erabideak ere errespetatu eta erabili egin behar ditugu. Batzuetan komenentziaz, ongi datorkigulako; eta, bestetan ezinbestean, beharrezkoa delako. Inoiz adibidea jarri izan dut, eta hartara joko dut berriro: gazte-jendeak gaur egun hain ezpain-puntan darambilen *música rockera* esateko lasai-lasai erabil daiteke *rock-musika*; falta ere ez da faltako, bat baino gehiago, hala egiten duenik. Jatorriz *rock music* sortu zuen ingelesaren bidetik joko du gainera, asmatzailearen bidetari bere hartan eutsiko dio alegia, hala mintzo denak. Baina jakina, kasu batzuetan egin ahal izango du egokitze-lan hori; ez beti. Gaztela-

niazko “esta música es *muy rockera, bastante rockera, demasiado rockera...*” esan nahi badizu, *rock-musika*-ren bideak ez dio horrelako azalpenetarako aukera zuzenik emango. Musika hori “*oso rockeroa, aski rockeroa, rockeroegia...*” dela esan beharko du seguruenik. Hots, rockero hitzaz ere baliatu beharra izango du hainbat kasutan. Bestela esanik, hitz-elkarketaren zale amorratua izanik ere “*aski rock-musika, rock-musikiega...*” ezingo du erabili.

II. HITZ-JUNTURETAKO HOTS-ALDAKETAK

Gutxi hitz egingo dut aldaketa horietaz, jardunaren jardunaz dagoien baino garrantzi handiagoa eman baizik ez baitiegu egiten. Guztiok dugu joera hitz elkartuak museoko piezak direla uste izateko: beren junturan hotsak aldaturik ageri dituzten museoko hitz-piezak, hain zuzen. Nor ez da gure artean, hitz elkartuen alorrean gutxi-asko jantzia edo jakituna dela adierazi nahirik, hots-aldaketen kontu horietan ezjakinei edo hasi berriei “*badakizu iteuli hitza idi + euli hitzez osaturik dagoela*” erakusten ibilia? Arrazoirik badu, noski, hala diharduenak; gezurrik, gezur nabarmenik behintzat, ez dio. Arrazoi izanik ere aski arrazoi mugatua du ordea. Hobe luke halakok, ene irudiko, *iteuli* hitz elkartua *idi + euli* dela esanaz ingurukoak txunditzen ibili ordez kontuak beste era honetan azalduko balitu: “*garai batean horrela eratzen ziren hitz elkartu horiek; horrela egiten ziren; baina horrek ez du esan nahi gaur eratzen diren hitz-elkarteak horrela egiten edo horrela egin behar direnik*”. Honetan badugu arriskua, izan ere, lehena eta oraina ez bereiztekoa. Behinolako hitz-elkarte zaharretan, egia da, orduan indarrean zeuden hots-legeak aplikatuz hainbat hots-topa eta hots-aldaketa gertatu izan dira. Halako hitz elkartuetan gugana iharturik iritsi diren neurrian, arrazoizkoa da beren baitan itsatsirik daramatzaten hots-erabide jator haiek bere hartan errespetatzea. Besterik da, ordea, orain sortzen diren hitz-elkarteetan zer egin behar den: horietan gaur indarrean ditugun arauen bidez jokatzeko komeni da, oro har. Ez da itxurazkoa, alegia, behinolako arau ihartuak gaurkoak bailiran erabili nahi izatea. Gauzak bere onetik atera nahi ez baditugu aitor dezagun beraz badirela batetik forma zaharrak, euskararen aspaldi bateko hots-legeen ohiturak, behinolako jokamolde zilegi eta debekuak, beren jatoriasun hartan agertzen dizkigutenak, eta badirela bestetik gaurko elkarte-bideak, orduko hots-lege haiek alde batera utziak dituztenak. Gaur eguneko euskaldunok hitz-elkarte bat eratu behar dugunean, hortaz, ez dugu ez ezinbestean eta ez ahal delarik joera zahar haiek (hainbat mendez galdurik dauden lege-edo izandako haiek) berpizten hasi beharrik. Hots, *afari*-ren ondoan *afalordu* daukagulako ez gai tezen orain *safari*-tik *safalegun*-erako bide okerra erakusten (are gutxiago agintzen) hasi.

Hemen ere gauzak ez dira, ordea, txuri edo beltz. Ezin esan liteke, alegia, hitz-junturetako hots-aldaketen behinolako "lege" direlako haiek guztiak zeharo eta erabat galdu direnik. Badira haietariko zenbait, esate baterako, bizi-hats bat behinik behin beren baitan dutenak. Eta bada kasu bat, ororen gainetik, egungo egunean buruhauste franko sortzen diguna: *hizkuntza(-)ariketa* behar du edo *hizkuntz ariketa*, *industria(-)gara-pena*, edo *industri garapena*. Hitz-elkartearen lehenengo atalak berez >-a< amaiera dueneko kasuaz ari naiz noski. Bi hitz elkartzen ditugunean, alegia, lehenengo hitz horrek bukaeran >-a< duenean >-a< hori kendu egin behar da, edo ez da kendu behar? Eztabaidarik sutsuenak, hitz-junturetako hots-aldaketak direla eta ez direla, puntu honek sortzen ditu gaur egun, itxura guztien arabera. Zerbait esan beharko dugu beraz horren gainean, labur-labur izango bada ere. Baztan alde eder horretan, horrela, badakigu *eliza*-k batetik eta *ondo*-k bestetik *Elizondo*, ez *Elizaondo*, eman duela. Badakigu, gainera, bokal-galtze horren pareko gehiago ere badaudela han-hemen (*eskolemaile*, adibidez, eta beste hainbat). Hori bezain egia da, ordea, horrelako hitz-junturetan >-a< bokala gorde izanaren testigantza ere ugaria eta zabala dugula. Are gehiago, hitz berberak >-a< gabeko formak ageri ditu batzuetan eta >-a<-dunak besteetan: *Elespuru*, *Elejoste*, *eskolemaile*, *eskoletxe*,... bezala hor daude *Elizagarai*, *Elejabeitia*, *eskola-emaile*, *eskola-etxe*... formak ere, bikote horietan zaharrena eta hedatuena zein den asmatzea beti hain erraza ez delarik. Testu zaharretara baldin bagoaz, behintzat, bietarikoak aurkituko ditugu: batzuetan >-a<-rekin, *feria-egun* modukoetan kasu; eta besteetan, *indioilar*, *Andimendi* bezalakoetan, >-a< gabe. Testigantzak bietarikoak ditugu beraz eta hortik ezin dugu esan "lege jatorra, betidanikoa, berezkoa,... honako hau edo horrako hori da". Testu zaharretara bagoaz alde zurretik aurkitu nahi duguna erraz samar aurkituko dugu: bietarik dago han sarri.

Problema nagusia ez daukagu, halere, aspaldidaniko hitz-elkarte horietan. Problema nagusia gaur sortzen ditugun hitz-elkarteetan dago: *filologi fakultate* edo *filologia(-)fakultate*, *Autonomi Elkarte* edo *Autonomia(-) Elkarte*, *ortografi arau* edo *ortografia-arau*, Lehenengo hitza kultur hitz bat denean eta hitz horrek bukaeran >-a< duenean (*logia*, *nomia*, *metria*, *grafia*, *skopia*,...), zer egin behar da elkarte horietan: >-a< hori kendu egin behar da, edo mantendu egin behar dugu? Egoskogarregiak izan nahi ez badugu eta aspaldidaniko aniztasun hori hor dugula onartzeko prest bagaude hobe izango dugu, itxuraz, gizartean bizirik dauden joera horiei leku bat eman eta biei, oraingoz, bere horretan ibiltzen uztea. Horrek ez du esan nahi, halere, inolako hobespenik egin behar ez denik. Euskaltzaindiak berak, hitz elkartuen gomendio-azalpenak ematerakoan, zera egin berri du: bi formetako bat hobestekotan azken mende honetan indartuz joan den aukeraren alde agertu. Badirudi,

berriz, azken hamarkadotan indartuz joan den joera, talde-lanean eta bestela egin diren azterketen argitan, hitz-amaierako >-a< hori galtzekoa dela. Hori ez da denboraren harian gertatzen ari den fenomenoa soilik, gainera. Beste horrenbeste esan liteke, ene ustez, gure artean begirune eta itzal handikoak ditugun XX. mendeko idazle gailen batzuez ere: azkena aipatzekotan Mitxelena aipatuko genuke. Joera bezala, hori da gailentzen-edo ari dena. Euskaltzaindiak orain arte esan duena, beraz (eta honekin amaitu nahi genuke, puntu hau), zera da: “bi erak ondo daude, bi idazkerak erabil daitezke; bat aukeratzekotan hobe >-a<-rik gabeko elkarte-modu hori hobestea” (1).

III. BERRELKARKETA BAI/EZ; NOIZ-NOLA

Beste zalantza bat ere sarri agertzen da hitz elkartuak direla eta ez direla. Askok galdetu ohi dizu, izan ere: “zenbat hitz (zenbat elementu lexikal) elkartu litezke hitz-elkarte batean; bi hitz bakarrik, edo gehiago ere bai? Erantzuna ez da beti erraza izaten, eta badakizue zergatik. Adibidera joko dugu hemen ere, labur beharrez eta argiago geldituko delakoan. Era askotakoak izan ohi dira, jakina denez, behiak. Demagun behimota horietariko bat *esne-behia* dela. *Esne-behi* hitz hori aspaldi sortua da euskaraz; orain ere hala erabiltzen dugu gehienok, aurrekoengandik edo ingurukoengandik ikasita; hitz-elkarte horrek ez digu inolako eragozpenik sortzen. Goazen, ordea, aurrera. *Esne-behi* horiek norbaitek saltzen baditu, norbait hori *esne-behi-saltzailea* dela esan al daiteke? Askotxok esango genuke baietz, nahiz eta begitartea zimurtzen hasiko denik tartean ez faltatu. Hirukotea oraingoz ontzat emanaz, dena den, *esne-behi-saltzaile* horiek beren artean elkartzen badira *esne-behi-saltzaile-elkarte* sortzen dutela esan al daiteke? Eta *esne-behi-saltzaile-elkarte* horrek aldiro-aldiro halako lan-bilera bat egiten badu *esne-behi-saltzaile-elkarte-bilera* dei al dakioke horrelako biltzar-modu horri? Eta bilera horrek egun eta ordu jakina baldin badu hasteko, esan al daiteke Joxe Felix Ormazabal biltzarkidea (gutxigatik bada ere) ez dela *esne-behi-saltzaile-elkarte-bilera-ordurako* iritsi? Ikusten duzue, gehiagorik gabe, nora noan. Zenbat eta berrelkarketan aurrerago joan, orduan eta problema gehiago. Egin egin al daiteke, halere? Edota noraino egin daiteke, gutxienez?

Argitasun bila beste hizkuntzetara bagoaz, erantzuna ez da hain argia. Batzuek, ingelesak kasu, bi ataletik gorako elkarerik gutxitan egingo dizue; hortik gora ere jotzen dute noizean behin, eta testu-inguru batzuetan areago nahi bada, baina gehienetan birekin planto egin ohi dute.

(1) Txosten hau Leioan aurkeztu zen garaian horrela ziren kontuak. Geroztik, gauzak aldatu egin dira puntu honi dagokionez: bi aukerak libre uztea erabaki du Euskaltzaindiak, bietako ezeini lehentasunik aitortu gabe.

Alemana eta kide zenbait, aldiz, beste puntan daude: badirudi horiek debekurik ez dutela; behin hasiz gero segi eta segi egin dezaketela, alegia, berrelkartzetara. Badirudi beste puntako hizkuntzok kilometro luzeko hitzelkartu-trena eratzeko prest daudela, bagoi eta bagoi eta bagoi. Egia esateko, eguneroko mintzajardunean ondotoz txikiagoa da bi punta-mutur horien arteko tartea hemen (eta zenbait liburutan) aipatzen dena baino. Utz dezagun halere esajerazio-modu hori bere horretan, bide-banatzearen aldea agertzeko lagungarri gertatzen baitzaigu.

Eta gu zein bidetatik gabilta, puntu honetan: ingelesarenetik, edo alemanarenetik? Testuetara bagoaz, gure joera nagusia bi hitzeko elkartera mugatzea izan da. Hamarretik bederatzietan hor nonbait, agertu-agertu bi elementuko, bi osagaiko hitz-elkarketak agertzen dira. Estatistikoki hala agertzeak ez du esan nahi, ordea, hortik gorakorik egin ez denik; are gutxiago egin ezin daitekeenik. Eztabaida luzean sartuko ginateke seguruenik, gramatikaren ikuspegitik batez ere, mugaketa hori noraino den berezko debeku, noraino komenentzia edota noraino estatistika itsuaren emaitza hutsala zehaztu nahi izanez gero.

Esan dezagun euskaraz, oro har, ez dela komeni era horretako hitz-pilaketak ugaritzen hastea. *Mendibilgo udal-kiroldegi-txartela* esan ordez, beraz, *Mendibilgo udalaren kiroldegiko* (edo *kiroldegi-*) *txartela* esatea hobe izango dugu, edota *bide-seinale-garriketa-zerbitzua* baino egokiago esan eta idatzi ahal izango dugu gehienetan *bide-seinaleen garriketa-zerbitzua* edo, are, *bide-seinaleak garbitzeko zerbitzua*. Ez dugu, ahal dela, dena batean pilaturik ematen jardun behar: besteak beste ez baita erraza hitz-katea tinko horiek osatzea eta, batez ere, halakorik irakurri edo entzun behar duenarentzat hura ententitzea ez baita erraza. Hor ere “ahal delarik” diogu, ordea: lekuan-lekuan eta aldian-aldian belarriak berak esango digu pilaketa hori zer neurritan den eroso eta zer neurritatik aurrera gehiegizkoa den. Neurtzen jakin behar dugu. Hizkuntzaren sena bere baitan izan behar du hitzun trebeak, eta hortik jakin zer neurritan sortu eta erabil ditzakeen berrelkarketazko erabide horiek: *urbedeinkatuontzia*, azterketa formal batean hiru hitzez osaturik dagoela esan genezakeena, lehenengo bi osagaien aspaldi samarreko ihartze-kontuagatik funtsean atal bikoa dela aginduko dio euskaldun garbiari bere baitariko jakite horrek. Elkarte luzeska hori lasai asko erabil dezakeela esango dio segurunez, eta zuzen jokatu du hala eginez: ingurukoek ere ongi ententituko diote. Era berean, hain aspaldi ez dela azaldurik dugunez (2) euskaldun garbi horrek ez du inolako eragozpenik izango hiru eta lau ataleko elkarte-modu batzuk sortu edo ententitzeko (*kafe erre usain, euskal dantza-talde, ardo-saltzaile itxura*,...). Elkarte-modu jakin batzuk,

(2) *Ikus Hitz elkartuen osaera eta idazkera*. 1992. EUSKALTZAINDIA (egilea M. Zalbide). Bilbo.

ez edozein hirukote edo laukote, egin daitezke horrela. Ezinezkoa ez da berrelkarketa, baina libre-librea ere ez: *kafe erre usain* hori erraz eta gozo esaten edo ulertzen dela-eta ezin hasiko gara orain, hori eta horrenbeste, *behi galdu orroa* (are gutxiago *behi galdu orroa entzule*) modukorik barra-barra eratzten eta hedatzen. Noiz-non bai eta noiz-non ez (edo ez hain ondo) jakitea, horixe da hiztun garbiaren grazia, hitz-motelagandik argi bereizten duen dohaina.

IV. MARRA BAI/MARRA EZ

“Hori dena ongi dago” esaten ere hasia izango dugu honez gero irakurleren bat edo beste, baina zer egin behar dugu hitz elkartuak *idazteko* orduan?

Hots, hitz elkartuak libre idatzi behar ditugu, aparte?; marraz elkarturik eman behar ditugu?; edota erabat loturik, hitz bakarra bailiran, eskribitu behar ditugu? Galdera-galdera, egia esateko, lehenengo bi aukeren artean sortu ohi da gehienetan. Ez da ahaztu behar ordea hirugarren bidea ere, hitz-andana ihartuetan zer esanik ez baina hortik kanpora ere bai, hor dagoela berez eta aldeko suharrik ez duela falta gure artean. Puntu hau argitu nahirik prestatu genuen hain zuzen, neurri on batean behintzat, 1991eko galdeketa, gorago esan denez Euskaltzaindiaren izenean 250-300 laguni pasa zitzaiona. Dudazko kasuetan (hots, idazlea gehien kezkatzen duten kasuetan), gero azalduko denez marraren aldekoa izan zen erantzun nagusia: nolabait esateko ondotxoz gehiago izan ziren *aurrezki-kutxa*, *tren-gidari* edo *butano-saltzaille* modukoak marraz idaztearen alde agertu zirenak *aurrezki kutxa*, *tren gidari* edo *butano saltzaille* formaren aldekoak baino. *Marra bai/marra ez* auzian Euskaltzaindiaren iritzi-emaileak marraren alde agertu zirela esan daiteke hortaz.

Hankamotz samarra da, ordea, baieztapen hori. Neurri batean, eta ez berariaz, tranpa egin baikenuen inkesta edo galdeketa hura pasatzerakoan. Partez behintzat proposamen egina, aukera jakin baten (hots, marraren) aldeko proposamen konkretua, aurkeztu genien guk iritzi-emaileei. Galdeketa prestatu genuenok ez genien galdetu, huts-hutsik behintzat ez, “halako eta halako hitz elkartu nola idatziko zenuke, marraz edo marrarik gabe?”. Hori ere egin genuen, noski, eta erantzuna marraren aldekoa izan zen han ere. Baina adibide konkretuak ematera koan honela jokatu genuen: “Hara, gai hau bospasei urtez aztertzen ari tu den batzordeak marraz idatziko lituzke *ekintza-plan*, *kamioi-erakusket*a edo *txurro-saltzaille* moduko hitz-elkartek. Zer iruditzen zaizu idazkera hori: egokia edo desegokia? Horrela idatziko zenituzke zuk ere, edo beste era batera idatziko zenituzke? Eta beste era batera idaztekotan, nola?”. Tranpa, beraz, ez zen beste mundukoa izan; baina galdera diriji-

tuak egin genituen, neurri batean. Den bezala onartu behar da hori. Ezer konkreturik proposatu gabe galdera egiten badiozu norbaiti, erantzuna prestatzeko ardura oso-osoa berari leporatzen diozularik alegia, erantzun-modu bat jasoko duzu agian; aldis proposamen egina ematen badiozu galderaren baitan, badirudi badagoela arrisku bat iritzi-emaile horrek besterik gabeko konformidadea (gero bere benetako jardunarekin agian bat etorriko ez dena) emateko: “bai, idazkera-modu hori ere ez dago gaizki eta ez naiz hasiko kontra nagoela esaten”, pentsatuko du hainbatek. Galdera dirijituak erantzun behartua ekar dezakeela, eta neurri batean hala ekarriko zuela, aitor dezagun beraz haste-hastetik.

Behartu edo ez behartu, kontua da galdeketa hartan jaso genituen erantzunetan (eta alde batera utziaz gehien-gehienok bereiz, marraz edo loturik idatzi ohi ditugunak) marraren aldekoak zirela gehienak: iritzi-emaileen hiru laurdenek ontzat eman zuten, nolabait esan, marra eta guzti proposaturiko *zuzendari-bilera* forma (3). Hori bezain egia da ordea, eta guztiok gara horren jakitun, kalean erabiltzen den euskara idatziak ez duela inola ere hiru laurdeneko gehiengorik ageri marraren alde. Neurketa zuzenik egin ez bada ere, liburu teknikoetan (irakasmunduko idazkietan, administrazioko dokumentuetan eta abar) oso posible da marraren erabilera zabala izatea gaur egun. Ez, ordea, hortik kanporakoean: literatur alorrean, bereziki, ez.

Erantzunen % 70-% 80 marraren aldekoak ziren beraz, alde batetik, baina bestetik proportzio hori ez dator bat gaur eguneko erabilerarekin. Zer egin behar zen emaitzak horrelakoak zirela ikusita: “hemendik aurrera hitz-elkarte guztiok marraz idatzi behar ditugu” esan behar zitzaion jendeari? Agian bai: % 70a edo % 80a gehiengo zabala da; ez da % 51a. Marrarik gabe idazten duen askok ez luke gainera, itxuraz, erreparatuegi jarriko bere ordurarteko jokamoldea alde batera utziaz Euskaltzaindiaren batasun-bidea onartzeko. Gizarte-kontuak ez dira ordea zenbaki hutsetara hain erraz biltzen; aspaldidaniko tradizioa izanik kalean, euskaraz sarri samar idazten dutenen artean, bizi-bizirik dagoen idazmolde bati (marra gabeko idazkerari, alegia) bat-batean debekua ematea kaltegarri gerta daiteke. Hots, gerta liteke arau zehatza ematea eta zirkulu landu, disziplinatuenetan arau hori ondo samar errespetatzea baina hortik kanpora harrera ahula izatea: noiz erabili behar den eta noiz ez ikasi egin behar da, eta hori idazle arruntarentzat nekea da. *Eritzi ordez iritzi* behar duela (garai batean *degu* edo *dogu*-ren ordez *dugu* behar zue-

(3) Kontua hori baino konplikatuagoa da, jakina, xehetasunetara joan nahi izanez gero: normalean marra erabiltzearen aldekoak ere marrarik gabe erabiltzen (eta erabiltzea proposatzen baititugu >a< galtzearen ondoriozko *ekonomi maila*, *zikinker fama*,... modukoak. Horiek guztiak xeheago ikusi nahi litzukeenak jo beza *Hitz elkartuen osaera eta idazkera* liburuko 39-42 orrialdeetara.

la ikasi genuen moduan) ikastea baino ondotxo z gogorragoa, nolana ere.

Euskaltzaindiak, beste edozein erakunde ofizialek bezala, nire ustez egin dezakeen gauzarik okerrenetarikoa horixe da: inor gutxi aintzako-tzat hartuko duen araua ematea. Arauak, ahal delarik, jendeak ententituko dituen, gustora jasoko dituen, arin ikasiko dituen eta maiz erabiliko dituen modukoak izatea komeni da. Alde horretarik hobe da arau lazo bat, gehiegi estutzen ez duen baina gehiengo zabalarentzat onargarri eta baliagarri izango den moduko bat, ematea. Horixe da, hain zuzen, hitz elkartuak direla eta ez direla Euskaltzaindiak orain dela urte-pare bat emandako gomendio-arauetan egin nahi izan duena: argi dauden elkar-te-motetan, euskal idazle gehien-gehienek era jakin batean idazten duten kasuetan “elkarte-modu hau honela idatz bedi” esan du Euskaltzaindiak. “Honako elkarte-moduok bereiz, aparte idatz bitez, horrako horiek marraz elkarturik eta harako haiek loturik, bat eginik” gomendatu du hortaz hizkuntz akademiak. Adibidez, “*Nilo ibaia, Aralar mendia, Dato kalea* moduko aposizioak bereiz idatz bitez” esan du. Jakina, badakigu hor daudela garai bateko *Oriamendi, Andimendi, Auñamendi* eta gainerakoak ere (berdin *Aperribai, Ibaizabal* edo *Erdikale, Barrenkale* modukoak), normalean loturik idatzi ohi direnak. Baina aspalditxo honetako joera nagusia, era horretako aposizioetan, bereiz idaztekoa da. Beste horren-beste esan liteke posposizioez (alde batera uzten ditugarik azpimultzo berezia osatzen duten *nazioarteko, gerraurreko, afalondoko* modukoak). Joera nagusia posposizioak bereiz idaztekoa izan da, eta halaxe da orain ere: *ikerketa ondoko (emaitzak), teilatu gaineko (antena), kable bidezko (telefonía)* eta abar. Idazteko joera jakin bat aski nagusiturik dagoenean, elkarte-modu baten idazkera gehienok ahobatez (hobe, agian, *luma batez*) erabiltzen dugunean, idazkera horren aldeko legea, araua, gomendioa edo dena delako azalpena eman nahi izan da. Aldiz gizartean, euskaldunen artean, idazmoldeari dagokionez bi joera dauden kasuetan, bi joera horiek aspaldidanik etorri datozenean eta orain ere geure baitan indar bizia dutenean bientzat aterpea bilatu nahi izan da, bientzat aukera librea eman nahi izan da. Beraz, alde horretatik honelako zerbait esan da: *ekintza-plan* marraz elkarturik idatz daiteke; edo libre, bereiz idatz daiteke *ekintza plan*. Era berean, aukeran utzi da nahi duenak *butano-saltzaile* idatz dezan, eta nahi duenak *butano saltzaile*.

Egin hori egin du Euskaltzaindiak. Geroak esan beharko du, honetan ere, bi bide horietarik zein indartzen eta gailentzen den. Gizarteko joera-gauza hauek urteak behar izaten dituzte, gehienetan, alde batera edo bestera makurtzeko. Ez hori bakarrik: joerez gainera aldian aldiko modak ere izaten dira kontuotan, eta zail izaten da maiz moda horietarik ihes egitea. *Marra bai/marra ez* honetan, esana dugu txostenaren hasie-

ra-aldean joera diferenteak izan ditugula aspaldiko mendeetatik (aski urte-garai beretsuko bi idazle aipatzearren demagun, berriro esan, bateatik Oihenarte eta bestetik Axular) eta joera horiek ere beren modak sortu izan dituztela. Modaren bilakaera horretaz (eta egungo egunean duen eraginaz) ongi jabetzeko ez daukagu halere hain aspaldiko garaietara joan beharrik. Aski dugu begiak XIX. mendera itzuli eta ordutik honako moda-kontu horiek nola joan diren aztertzearekin. Ondoren esatera noakizuen ustea da, ez daukat zeharo frogaturik; baina hartarako dokumenturik ere ez da falta ene iritziz. Nolanahi ere den, nire ustea da marraren oraingo moda ipar Euskal herrian sortua dela, gaur besterik badirudi ere: XIX. mendean sortua hain zuzen, eta ondoren hegoaldera etorria. Berriro diot luze-zabaleko modaz ari naizela orain, eta ez idazle jakin baten edo besteren joeraz. Horra beraz, labur-labur, kontuak niri nola ateratzen zaizkidan. Hemeretzigarren mendean marraz idazten zuten aitzindariak iparraldekoak izanak ditugu. Hartaz ezagutza zuzena duen Patri Urkizuri arestian aipatzen nion, Txahoren *Azti-begia* irakurri berria dudalarik marraz elkaturik aurkitu ditudala bertako hitz-elkartek. Orijinalean ere hala daudela baieztatu dit Urkizu adiskideak. Txahoren (eta, maizegi ahazten badugu ere, euskalgintzan bidelagun zintzo izan zuen Abadiaren) eragina XIX. mendeko corpus-plangintzan zenbaterainokoa izan zen gutxietsirik-edo daukagula iruditzen zait niri. Nolanahi ere den, mendearen erdialdera eta handik aurrera ortografi kontuetan iparraldean izandako interes-giro hark eragina izan zuen hitz elkartuen idazkera-kontu horretan. Eta 1880 ingurutik aurrera, hori dela-eta, aski zabaldukerik ageri da marraren erabilera. *Eskualduna* (astekari horrek iparraldean izan zuen erabateko eragimena ez daukat noski zuetako inori hemen gogorazi beharrik), batez ere lehenengo urteetako, irakurtzen duena erraz konturatuko da hitz elkartuetako marrak leku zabala zuela iparraldean: ez, halere, betibateko erabilera, marra gabeko idazkera ere asko erabiltzen baitzen aldizkari horretan bertan. Hegoaldean, berriz, nire ustea da batez ere Donostian, Manterolaren *Euskal-Erria* aldizkarian eta horren inguruko ekintzetan (Lore-Joko eta antzekoetan, alegia) zabaldu zela marraren erabilera. *Euskal-Erria* hartako orrialdeetan, egia esateko, marra bidezko idazkera ez zen poesia edo antzerki-lanetan zabaldu, bes-telako esparru jakinetan baizik: erdaraz *Juegos florales euskaros* esaten zitzairen euskaltzale-ospakizun haien dokumentu ofizialetan, bereziki. Hots, hizkuntzaren erabilera jaso-formalizatuagoa eskatzen zuten esparruetan. Har dezagun, adibide gisa, 1880ko *josta-gudarako* dei eginez aldizkari horren 43. orrialdean azaldutako idazkia.

Euskarazko itz-jostaldiak Donostian.

Josta-guda oek antolatzea bere gañ artu duen Bazzarre bereziak, Uri onetako Bilguma eta Probinziako Diputazio chit goituakin elkarturik, erabaki du datorren Agor-illean idukitea euskal-izkribatzalleen josta-guda bat, baita aoz-ozko itz neurlari edo bersolarien beste jolasbide bat, zeñak egingo diran era onetan:

J O S T A - G U D A .

Euskal-izkuntza-jakindeak zabaltzen sayatzen diran izkribatzalleai, lanbide onragarri onetan aurrera ere jarraitzeko serbituko diezten limurkarizat emango zaizkate ondorengo sari oek:

ITZ-LARRIZKO LANAK.

Lenbizikoa. ZILLARREZKO KOROA. *Bilguma chit goitiaren saria*, euskarazko irakorgai edo gure aurrekoai aditutako kondairaren bat, euskal-errietan usatzen diran edozeñ izkeran, obeto ipintzen duenarentzat; jakiñaren gañean jarritik, ezen, lan berdiñen artean, aukeratuko dala saristatua izateko, ez beste izkuntzaren batetik moldatutako izkribua, ez pada lan osotoro sortu berria dana.

Bigarrena. BURNIZKO TINT-ONTZI BAT, URRE OSTOAZ ORNITUA, BEANTZEKO LUMA, SILLU-GAN/BETAKIÑ, *Diputazio chit goituak egiten duen erregaloa*, gure itzkuntzan oraindik izenik ez duten asiera, lanbide, eta gauza sortu berriak adierazteko, euskaratik aterata izkuntz onen legeak ondo gordez izen berri geien ipiñtzen dituenari.

Ala gauz oen izenak, nola aurkestuko diran beste edozeñi dagozkatena izan beariko dute berriak, eta izkuntz onen legeak eskatzen duten erara osotoro moldatuak; konturatzen dalarik, ezen, saria emateko begiratuko zayola, ez ainbeste itz geienak dituen lanari, ez pada oek egokiago moldatuak dakazkienari.

Irugarrena. URREZKO MEDALLA BAT, *Naparroako Euskal-Elkargoak eskeñia*, euskal-erriko edozeñi izkeran, obekien ipintzen duenarentzat Oroikarri bat, euskaldunen antziñako lenengo dantza zarren gañean, erakutsiaz berri geien beren asiera edo jatorri eta beren azgarrien gañean.

Argi ikusten da marraz elkaturik ematen direla hor, neurri handi batean, era askotako hitz-elkarte eta hitz-andanak.

Joera horrek zabalkunde handia izan zuen handik berehala, ongi dakizuenez, R.M. Azkueren eta S. Aranaren eskutik. Bataren corpus-plangintzaren alorreko bere euskalari-lan eskergaz, eta bestearen status-plangintzarako euskaltzaletasun-bultzadaz, gerra-garaira arteko testuetan erruz zabaldu zen marraren erabilera. Baita literatur lanetan ere: dudazpirik lukeenak aski luke, izen ezagun bi baizik ez aipatzearren, N. Orixeren eta Lizardiren lanak begiztatzea. Gerra ondoko joera ere, neurri handi batean belaunaldi beraren eskutik joan zelarik, marra bidezkoa izan zen hegoaldean behintzat (iparraldean gertaturikoaz jabetzeko on litzateke, nolnahi ere, Lafitte-ren testigantza begien bistatik ez galtzea.

Askok esango dizu ordea, eta ez du erabat huts egingo, euskara batuak, >h<-a eskuratu duen modu beretsuan, marra baztertzea ekarri duela berekin. Nekeza da, nire ustez, baieztapen horri erabateko ezetza ematea. Besteak beste Euskaltzaindiaren 1971ko azalpenak batasunaren ur-isuria hartara bideratu zuelako. Inork inon ez du esan, dakidalarik, euskara batuak marrarik gabeko idazkera duenik; baina badabil hor barrera, edota zenbait urtez ibili delakoan nago behintzat, horrelako ikuspegi lauso-zabala. Jakina denez, 1968an Arantzazun euskararen oinarriak jarri zirenean ez zen marra erabiltzearen aurkakorik ezer esan. Are gehiago: bertan aurkeztu ziren hainbat txosten, eta K.Mitxelenarena oso bereziki, puntatik puntara marraz idatzirik daude. Puntatik puntara eta, maisuak gainerakoan ere ohi zuenez, aski irizpide landuaz. Horretaz ere dudarik lukeenak jo beza txosten hura bere jatorrizko eran (ez gero, hobe beharrez gehienetan, *arreglaturik* eman izan diren testuetako forman) dagoen 1969ko *Euskera* agerkarira.

Kontuak kontu, *marra bai/marra ez* eztabaida hor izan dugu geure artean, azken 25 urteotan. Eta egia da, orain ere, joera eta jarrera desberdinak erabat bide bakarrera biltzea ezin lortuko dela. Mereziko ahal du halere, egindako saioak, besterik ez bada hitz-elkarketaren garrantziaz jabetzeko, batzuen eta besteen hobespen-motiboen berri izateko eta hizkuntzaren erabilera zuzena indartzeko. Horretan behintzat ezer lagunduko balu, ez ginatke bat baino gehiago gutxi poztuko.